

Марія Альчук (Львів)

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ У ДИСЕРТАЦІЇ
«GESELLSCHAFT UND EINZELWESEN...»
БОГДАНА КІСТЯКІВСЬКОГО**

Maria Alchuk (Lviv)

**Problems of the Philosophy of Right in the Bohdan Kistyakivsky's thesis
«Gesellschaft und Einzelwesen...»**

The article is dedicated to the consideration of methodological problems of social and legal sciences in Bohdan (Theodor) Kistyakivsky's thesis «Gesellschaft und Einzelwesen. Eine methodologische Studie» (1898). There had been analyzed the European sources of philosophical and legal thoughts of Kystiakovskyi and its influence upon the philosophy of the law in the Russian Empire in the beginning of the XXth century.

Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920), український філософ права, навчався за кордоном, дисертацію захистив німецькою мовою у Берлінському університеті. Її було видано 1899 року. Варто відзначити залежність філософських і філософсько-правових пріоритетів Кістяківського від неокантіанських принципів, а також ту обставину, що дисертація Кістяківського з присвятою Вільгельму Віндельбанду і Георгу Зимелю вийшла друком у видавництві Ото Лібмана, того філософа, який у своїй праці «Кант і епігони» (1865) проголосив гасло «Назад до Канта» («es muß auf Kant zurückgegangen werden») [див. Klemme, 2004: S. 153].

Філософсько-правове дослідження Кістяківського набуло широкої популярності серед німецьких науковців. Так, Карл Діль критично проаналізував наукову працю Кістяківського, оскільки посідав відмінну позицію щодо поняття «суспільства» (йдеться про поняттєвий поділ індивідуальних і соціальних

© Марія Альчук, 2010

процесів), а також щодо визначення понять соціальної взаємодії і держави. Переваги тексту Кістяківського він схарактеризував так: «Незважаючи на мою, у своїй основі, відмінну концепцію, заслуги автора жодним чином не можна заперечити; більше того, дослідження Кістяківського своєю ясністю та наполегливим проведенням головних думок стимулює до багатьох роздумів, так що воно дуже корисне для кожного, хто цікавиться дискусійними методологічними питаннями соціальних наук» [Diehl, 1901: S. 879].

Філософсько-правове вчення Кістяківського є яскравою сторінкою в історії філософії права України, Росії та Німеччини. Його досягнення у цій галузі високо цінували західноєвропейські філософи, соціологи, правознавці – Вільгельм Віндельбанд, Георг Зимель, Георг Єлінек, Макс Вебер, Ганс Кельзен, Гайнрих Рикерт. Зокрема, Віндельбанд посилався на дисертацію Кістяківського у праці «Підручник з історії філософії» [Windelband, 1910: S. 546], коли аналізував спроби Жан-Габріеля Тарда відкинути історичний характер соціальної психології та перетворити її на природничу науку. У авторитетній збірці «Філософія на початку ХХ століття», присвяченій Куно Фішеру, на українського науковця і його дисертацію покликаються Еміль Ласк (розділ «Філософія права») [Die Philosophie..., 1905: S. 31, 34, 36, 49] та Гайнрих Рикерт (розділ «Філософія історії») [ibid.: S. 134].

Дисертація визначила коло наукових інтересів і напрям пошуків українського автора та забезпечила йому вагоме місце у науковій спільноті. Наукові інтереси вченого стосувались методології соціальних наук та правознавства, а його погляди перебували під потужним впливом неокантіанства. У статті «Криза юриспруденції і дилетантизм у філософії» він зазначав, що належить до представників неокантіанської філософії. Він друкувався у неокантіанському міжнародному збірнику «Логос» (стаття «Реальність об'єктивного права», див. [Кістяковский, 1910]), присвяченому проблемам філософії культури і, за власними словами, був найактивнішим співробітником цього видання.

Погляди Кістяківського – приклад ціннісного підходу до вивчення держави і права. Послідовник Віндельбанда і Рикерта, він розумів філософію як вчення про цінності, а етику – як сферу належного, протиставлену сфері буття. Про це свідчить вже текст передмови дисертаційного дослідження «Суспільство та індивід», головною метою якого, власне, і було логічне розмежування нормативних та соціонаукових дисциплін: «На основі логічних категорій я хочу вивести із сутності суспільства методичні принципи та відмінності соціонаукових дисциплін. Йдеться, головню про те, щоб встановити та висвітлити глибоку протилежність між дослідженнями в сфері соціальної дійсності та нормативними науками. Найновіші етичні вчення допомогли мені в цьому. За відносно низького рівня чисто філософських нормативних наук я намагався використати тверді основи правової науки. При цьому нині виявилось, що напрямок, обраний державним правом, став методологічно найпридатнішим» (див. нижче, с. 180). Отже, зразком для філософського обґрунтування тут

слугує саме правова наука як, на думку автора, теоретично досконаліша. Натомість природничі науки, засновані на знанні про «факти», Кістяківський не вважав зразком для наук про суспільство, а їхнє панування у тогочасному науковому дискурсі становило в його очах привід для неабиякої стурбованості. Особливо це стосувалося біологічних аналогій, що уподібнювали суспільство живому організмові [Kistiakowski, 1899: S. 2].

Дисертація складається з шести розділів, в яких виділено три важливі проблемні комплекси – держава, людина, суспільство – і визначено подібності та відмінності між ними. У першому розділі «Держава і людина» розкрито аналогії між державою і людиною та їхнє методологічне значення з давніх часів – від Платона до Томаса Гобса, Шарля Луї Монтеск'є, Жан-Жака Русо. Зазначено важливість розвитку і диференціації понять для наукового прогресу. «Процес диференціації, якому підлягав поняттєвий матеріал в ході розвитку, становить один з найважливіших моментів наукового поступу» [Kistiakowski, 1899: S. 2]. Отже, не слід довільно переносити способи сучасного мислення на мислення наших попередників. Особливо це стосується характерних для минулого біологічних аналогій між державою та індивідом.

Другий розділ «Суспільство та організм» містить загальніший рівень розгляду, в межах якого суспільство порівнюється не з окремою людиною, а з живим організмом. Кістяківський критикував органічну теорію природи суспільства і намагання редукувати складне суспільне утворення до біологічного організму. Органічна школа, на його думку, «не досягла навіть відносного спрощення, натомість зробила своє поняття суспільства, унаслідок змішування з зовсім іншими уявленнями, ще складнішим» [Kistiakowski, 1899: S. 31]. В цьому розділі проаналізовано визначення суспільства соціологами – Рене Вормсом, Огюстом Контом, Гербертом Спенсером, Альбертом Шефле. Соціологія досліджує складний і різноманітний процес розвитку суспільства. Суспільство як цілісність може бути порівняне з людиною, і це дає змогу розкрити зміст соціальних процесів через етично-правові приписи та державну організацію.

У третьому розділі «Держава і суспільство» досліджено розмежування держави і суспільства. Кістяківський вважав слушною думку Рудольфа Єринга, згідно з якою суспільство у процесі свого розвитку має перетворюватись на державу [Jhering, 1893]. Проведено аналогії утворення наукових понять у державознавстві («держав»), природничих («земля», «вода») та соціальних науках («місто»). Критикується прагнення теоретиків державного права визначити сутність держави за допомогою самих лише юридичних понять. Держава постає не лише суб'єктом прав, обов'язків і влади, а й єдністю громадян, створеною правовими відносинами. Суспільство визначається як сукупність людей, що перебувають у безпосередній взаємодії. Кістяківський підкреслював, що «поняття суспільства є широким, загальним поняттям, яке охоплює всі інші державні та суспільні утворення» [Kistia-

kowski, 1899: S. 81]. Розглянуто концепції суспільства Рудольфа Штамлера, Герберта Спенсера, Георга Зимеля.

Четвертий розділ «Застосування категорій простору, часу і числа до колективних єдностей» цікавий тим, що речі зовнішнього світу розглядаються як колективні (збірні) та як сума протяжностей окремих складників у просторі. Такі єдності є безпосередньо як у просторі, так і у часі. Використовується Кантова аналогія суспільства з лісом і деревами та Рюмелінова – з річкою, лісом, горами. Суспільство (множина) розглядається як колективна сутність, тотожна лісові, дощеві, горам, суттєві ознаки яких полягають у тісному взаємозв'язку окремих складових частин [Kistiakowski, 1899: S. 104]. Критикуються Спенсер, за звуження обсягу змісту поняття суспільства та Густав фон Рюмелін, що не навів жодної чіткої ознаки для змістовного розрізнення, хоча й осягнув поняття суспільства ширше від Спенсера.

П'ятий розділ «Колективні поняття та колективна сутність» зосереджує увагу на розумінні суспільства як колективного поняття і на використанні соціальної статистики як методу дослідження соціальних наук. Статистичні дослідження, за Кістяківським, дають можливість по-новому дослідити такі предмети, як держава і народонаселення. У цьому розділі Кістяківський критикував фон Рюмеліна за підміну колективних понять «реальними зв'язками», а Кристофа фон Зигварта за тлумачення «колективних понять» як простого поєднання окремих речей (частин). Виокремлює відмінність між юридичними і суспільними поняттями. Поняття суспільства є речовим на противагу юридичному, що формулюється як відносне. «Юридичні поняття, що стосуються лише відносин та регулятивних форм між окремими індивідами, розуміються як абстрактні відносні поняття, як це завжди і відбувається у законах» [Kistiakowski, 1899: S. 129]. Суспільні поняття утворюються з неподільних складників – індивідів та взаємодії між ними. Природничі науки досліджують абстрактне поняття людини (як природної істоти). Завдяки суспільству людина перетворилась з природної на суспільну істоту. Суспільна сутність характеризується єдністю окремих індивідів у їхній соціально-психічній взаємодії.

Шостий розділ «Загальний та індивідуальний дух» констатує важливість школи «психології народів» у розкритті проблеми людської сутності. З одного боку – властивості людини під впливом суспільства змінюються, вона стає особистістю і здобуває самоусвідомлення; з іншого боку – зі співбуття та людської взаємодії створюється спільнота (колективна сутність), яка характеризується власними функціями і духовністю. Отже, «соціально-духовні науки мають справу з особистостями та суспільствами» [Kistiakowski, 1899: S. 123]. Кістяківський визначив головні завдання – визначити і дослідити загальні суспільні явища та їхнє відношення до кожної окремої свідомості. Автор описує різні методологічні підходи у дослідженні соціальних явищ. Кант вважав, що суспільно-наукові проблеми потрібно відокремлювати від етичних і державознавчих. Гегелівське вчення про об'єктивний дух надає перевагу

суспільству, як реальній основі права і моралі. Держава, як вершина розвитку будь-якого суспільства, поєднує соціальну і етично-правову сторони, виявляє і здійснює об'єктивний дух (свободу). Згідно з думкою Кістяківського, Гегелеве визначення держави – найправильніше і найнедоторканіше з позиції методологічного монізму [Kistiakowski, 1899: S. 135]. Також проаналізовано погляди Йогана Фридриха Гербарта на державу як суспільство, захищене владою й відзначено, що Гегеля і Гербарта критикують за односторонність у розкритті сутнісних характеристик суспільства і держави. Загальний (суспільний) дух розглядається Кістяківським як сукупність соціальних почуттів і прагнень та як етико-правова норма.

У дисертації Кістяківського проаналізовано теорії держави, що панували у XIX столітті. Філософ стверджує, що сучасні йому дослідники намагалися вивчити увесь комплекс суспільних явищ через аналогію між людиною і державою. На думку Кістяківського, таке порівняння держави з людиною набагато глибше, ніж давніші методології, і тому більш значуще, але далеко не бездоганне. Воно стосується вже не лише тотожних рис цих двох сутностей, але, здебільшого, розуміння і пізнання їх у їхній цілісності та складній різноманітності як природних утворень [Альчук, 2010: с. 20]. Отже, формально порівнюються не просто держава і окрема людина, а реальні суспільний та природний організми.

Кістяківський протиставляв органічну і неорганічну теорії. Адже саме розуміння суспільства як живої істоти із залученням широкої сфери соціальних явищ і є перевагою органічної теорії. Проте розв'язання органічною теорією питання про природу суспільства є достатньо суперечливим. Зокрема, соціальні явища містять занадто багато гетерогенних елементів, щоб бути підсумованими у єдиному несуперечливому понятті [Kistiakowski, 1899: S. 23]. Відтак термін «суспільство» виявляється занадто розмитим, таким, що лише описує розмаїття соціальних явищ та їх матеріальних зв'язків. Органічна теорія, завдяки простому порівнянню, не розв'язувала головних проблем, що постають на шляху визначення природи суспільства; такими є проблеми своєрідності суспільного життя, правил чи законів його перебігу, суспільної субстанції. До того ж і метод, вироблений у природничих науках, не наблизив, на думку Кістяківського, соціальні науки до цілісного визначення суспільства. Хоч його і називають соціальним методом, йдеться лише про зміну назви, а не про логічно завершену конструкцію.

Філософ зауважив, що представники органічної школи не сформулювали чітких понять як організму, так і нібито подібного до нього суспільства. Запропонованим ними поняттям бракує сталості, чіткості, всезагальності та визначеності, їхні формулювання неточні, розпливчасті, невизначені. Органічна модель є способом спростити розгляд суспільства, проте на практиці вона не лише не спрощує, а, навпаки, ускладнює його. Із цих роздумів, зауважував автор, випливає, однак, надзвичайно важливий висновок: процес розвитку суспільства не менш складний, ніж процес розвитку тіл як неорганічної, так і

органічної природи [Kistiakowski, 1899: S. 44]. Таким чином, у процесі розвитку суспільства повинні одночасно діяти багато негомогенних законів, що мають назву соціальних. В реальності вони постають у різноманітних комбінаціях. Кістяківський підкреслював, що зорієнтованість на органічну модель взагалі заперечує правомірність соціальних законів, адже закони у природничо-науковому їх розумінні мають виявляти лише каузальний взаємозв'язок між простими елементами. Однак та обставина, що суспільство не містить у собі нічого речовинного, зовсім не заважає йому становити певну реальну сутність [Kistiakowski, 1899: S. 44–45]. Помилка органічної школи полягала саме в тому, що вона цього не бачила, отже, не досліджувала і не аналізувала.

У своїй дисертації Кістяківський вдається до іншого підходу, порівнюючи державу з людиною та суспільством. Це набагато глибше розкривало їхні тотожні риси та сприяло пізнанню їхніх відмінності й цілісності. Отже, держава як суб'єкт прав, обов'язків і влади є чимось ґрунтовно відмінним від держави в значенні суспільства, або спільноти самих людей, які перебувають у безпосередній взаємодії. В рамках саме неокантіанського дискурсу стають зрозумілими погляди на право в антропологічному контексті, тлумачення правознавства як гуманітарної науки, пов'язування права з природою людини як істоти, яка, будучи наділеною вродженим прагненням до свободи, вирізняється бажанням досягти засад рівності, справедливості й солідарності. При цьому особливої ваги набувають уявлення про рівність, свободу, юридичні гарантії гідного життя. Вчений здійснив методологічний аналіз творення філософсько-правових і соціальних понять та розглянув проблеми співвідношення держави, суспільства і людини. У німецьких і російських наукових виданнях кінця XIX ст. дисертацію Кістяківського було визнано важливим внеском в методологію соціальних наук узагалі. Її завершують ґрунтовні висновки про закономірності суспільного життя та необхідність методологічного розрізнення різних сфер соціального. Загалом висока оцінка наукового рівня дисертаційного дослідження Кістяківського сучасниками може бути резюмована словами Федора Тарановського, згідно з яким Кістяківський показав «глибину наукової думки, велику ерудицію» і чудове вміння чітко і зрозуміло розкривати складні питання теорії пізнання [Тарановский, 1917: с. 294].

ЛІТЕРАТУРА

- Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 2010. – 300 с.
- Кістяковский Б. А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии и психологии. – 1906. – Кн. 85(V). – С. 469–507.
- Кістяковский Б. А. Кризис юриспруденции и дилетантизм в философии // Юридический Вестник. – 1914. – Кн. VI. – С. 70–106.
- Кістяковский Б. А. Реальность объективного права // Логос. – М. – 1910. – Кн. II. – С. 193–239.

- Кистяковський Б. А.* Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М.: Изд-е М. и С. Сабашниковых. – 1916. – 704 с.
- Петровський П. М.* Гуманітарна парадигма в системі державного управління.– Львів: ЛРІДУ НАДУ. – 2008. – 252 с.
- Тарановський Ф.В.* Б.А. Кистяковський. Социальные науки и право (Рецензия) // Журнал Министерства Юстиции. – 1917. – № 2-3. – С. 294–310.
- Die Philosophie im beginn des zwanzigsten Jahrhunderts: Festschrift für Kuno Fischer / hrsg.von W. Windelband; unter Mitwirkung von B. Bauch, K. Groos, E. Lask, O. Liebmann, H. Rickert, E. Troeltsch, W. Wundt. – Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. – 1905. – Bd. 2. – 200 S.*
- Diehl K.* Kistiakowski Dr. Th., Gesellschaft und Einzelwesen. Eine methodologische Studie. Berlin, 1899 // Jahrbucher für Nationalökonomie und Statistik. – 1901. – 3 (Band 22). – S. 878–879.
- Jellinek G.* System der subjektiven öffentlichen Rechte. – Freiburg im Breisgau: Academi-sche Verlagsbuchhandlung von J.S.B. Mohr. – 1892. – 346 S.
- Jhering R.* Der Zweck im Recht. – Leipzig: Breitkopf & Härtel. – Band I. – 1893. – 570 S.
- Kistiakowski Th.* Gesellschaft und Einzelwesen. Eine methodologische Studie. – Berlin : Verlag von O. Liebmann. – 1899. – 205 S.
- Klemme H. F.* Immanuel Kant. – Frankfurt/Main: Campus. – 2004. – 174 S.
- Liebmann O.* Kant und die Epigonen: eine kritische Abhandlung. – Stuttgart: C. Schober. – 1865. – 218 S.
- Windelband W.* Lehrbuch der Geschichte der Philosophie. – Tübingen: Mohr. – 1910. – vii + 591 S.

**Gesellschaft und Einzelwesen.
Eine methodologische Studie
von Dr. Th. Kistiakowski.**

Berlin 1899

Verlag von Otto Liebmann,
Buchhandlung für Rechts- und Staaisenschaften.
W. Lützowstrasse 27.

**Seinen Lehrern
Herrn Prof. Dr. Windelband
in Strassburg i. / E.
und
Herrn Dr. G. Simmel
in Berlin**

**in Dankbarkeit und Verehrung gewidmet
vom
Verfasser.**

**СУСПІЛЬСТВО ТА ІНДИВІД¹
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДОКТОРА Т. КІСТЯКІВСЬКОГО**

Берлін 1899

Видавництво Отто Лібмана
Книгарня правових і суспільних наук
вул. Лютовштрассе, 27

**Моїм Вчителям
панові проф. доктору В. Віндельбанду
у Стразбурзі
та
панові доктору Г. Зімелю
в Берліні**

**З вдячністю та повагою присвячую
автор**

¹ Переклад з німецької Е. Шабайкович, О. Льїної. Наукова редакція перекладу М. Альчук.

Vorwort

Sachliche und theoretische Erwägungen haben mich bestimmt, dieser Schrift ausschliesslich methodologischen Charakter im strengen Sinne des Wortes zu geben. An der Hand logischer Kategorien will ich aus dem Wesen der Gesellschaft methodische Prinzipien und Unterscheidungen der sozialwissenschaftlichen Disziplinen entwickeln. Insbesondere handelt es sich darum, den tiefen Gegensatz zwischen den Forschungen auf dem Gebiet der sozialen Wirklichkeit und den normativen Wissenschaften festzustellen und aufzuhellen. Die neuesten Lehren der Ethik haben mir dabei Hilfe geleistet. Bei dem verhältnismässig niederen Stande der rein philosophischen normativen Wissenschaften jedoch versuchte ich den festeren Grund der Rechtswissenschaft auszunutzen. Dabei erwies sich die jetzt vom Staatsrecht eingeschlagene Richtung als in methodologischer Hinsicht besonders geeignet. Einen der bedeutendsten Stützpunkte fand ich in der materialistischen national-ökonomischen Theorie. Aber deren wissenschaftlicher Wert besteht für mich nicht in der Behandlung der Sozialwissenschaft als eines einheitlichen Erkenntnisgebietes oder in der monistischen Auffassung des sozialen Prozesses, sondern im Gegenteil gerade in einem methodologisch richtigen Prinzip für die Abgrenzung der verschiedenen Wissensgebiete. Aller Monismus, ebenso materialistischer wie idealistischer, muss notwendig metaphysisch sein. Er bildet den Schlusspunkt der wissenschaftlichen Entwicklung und nicht ihren Ausgangspunkt. Die jetzige Erregung auf dem Gebiet der Sozialwissenschaften lässt dies besonders klar hervortreten. Dennoch habe ich das spezielle Eingehen auf das sozialmonistische Problem – das ich als ein erkenntnistheoretisches betrachte – vermieden, um den methodologischen Charakter dieser Untersuchung rein zu erhalten.

Eben dieser Charakter bringt die Belastung

Передмова

Об'єктивні та теоретичні міркування спонукали мене надати цій праці виключно методологічного характеру в буквальному сенсі цього слова. На основі логічних категорій я хочу вивести із сутності суспільства методичні принципи та відмінності соціо-наукових дисциплін. Йдеться, головню про те, щоб встановити та висвітлити глибоку протилежність між дослідженнями в сфері соціальної дійсності та нормативними науками. Найновіші етичні вчення допомогли мені в цьому. За відносно низького рівня чисто філософських нормативних наук я намагався використати тверді основи правової науки. При цьому нині виявилося, що напрямок, обраний державним правом, став методологічно найпридатнішим. Одну із найвизначніших я виявив у матеріалістичній національно-економічній теорії. Але її наукова цінність полягає для мене не в розгляді соціальної науки як єдиної галузі пізнання чи в моністичному трактуванні соціального процесу, а, навпаки, саме в методологічно правильному принципі розмежування всіх сфер знання. Будь-який монізм, як матеріалістичний, так і ідеалістичний, кочне мусить бути метафізичним. Він становить завершальний, а не вихідний пункт розвитку науки. Сучасне поживлення в сфері соціальних наук дає змогу виявитися цьому з особливою яснотою. Та все ж таки я уникнув спеціального підходу до соціально-моністичної проблеми – яку я розглядаю як теоретико-пізнавальну – для того, аби зберегти в чистоті методологічний характер цього дослідження.

Саме цей характер зумовлює перевантаження моєї праці цитатами. Обмежуючись мінімумом найнеобхідніших тлумачень, які все-таки виходять за методичні рамки, я змушений був показати актуальний стан проблем хоча б у примітках. З них впливає, що я не роблю жодних пропози-

der Schrift durch die Zitate mit sich. Indem ich die über das Methodische dennoch hinausreichenden Erörterungen auf das Geringste und Notwendigste beschränkte, musste ich den aktuellen Stand der Probleme mindestens in den Anmerkungen zeigen. Aus ihnen wird hervorgehen, dass ich keine Vorschläge zu neuen Wissenschaften mache, sondern bloß schärfere Unterscheidungen und Abgrenzungen innerhalb der bestehenden Wissenschaften festzustellen und zweckgemässere Forschungswege aufzuweisen versuche.

*Berlin, im März 1899.
Der Verfasser.*

Inhalt

I. Kapitel. Staat und Mensch...S. 1 –18

Einleitung. S. 1 – 3

Platons Analogie zwischen Staat und Mensch. Selbstverständlichkeit der Aehnlichkeit; keine qualitativen Unterschiede. Beziehung zur Theorie von der Staatspersönlichkeit. S. 4 – 7

Hobbes' Behauptung der Menschenähnlichkeit des Staates. Vergleichung mit der Theorie von der Staatspersönlichkeit in «de Give». Die Einheit und Integrität des staatlichen Wesens. S.8 – 12

Montesquieu's Sozialpsychologie; Verhältnis zu der Auffassung der menschlichen Natur in der Moralwissenschaft und Poesie. Rousseau. S. 13 – 16

Methodologische Bedeutung dieser Analogieen. S. 16 – 18

II. Kapitel. Gesellschaft und Organismus.....S. 19 – 55

Sachlicher und begrifflicher Unterschied zwischen den älteren und neueren Vergleichungen. Die drei wichtigsten

цій щодо нових наук, а лише намагаюся встановити чіткіші відмінності та розмежування існуючих наук і продемонструвати доцільніші шляхи досліджень.

*Берлін, березень 1899 р.
Автор.*

Зміст

I розділ. Держава і людина

Вступ

Платонова аналогія між державою та людиною. Самозрозумілість аналогії.

Відсутність якісних відмінностей. Ставлення до теорії про державну особистість.

Твердження Гобса про подібність держави на людину. Порівняння з теорією про державну особу у «De Cive». Єдність та цілісність суті держави.

Соціальна психологія Монтеск'є; ставлення до розуміння природи людини у науці про мораль та в поезії. Русо.

Методологічне значення цих аналогій.

II розділ. Суспільство та організм

Об'єктивна та поняттєва відмінність між давнішими та сучасними порівняннями. Три найважливіші завдання органічної теорії.

Aufgaben der organischen Theorie. S. 19 – 21

Bestimmung der substantiellen Grenzen des gesellschaftlichen Körpers durch die organische Schule. Zusammensetzung der körperlichen Substanz der Gesellschaft. Spencer. Schäffler. Worms. S. 22 – 25

Organische Auffassung des gesellschaftlichen Lebens. Substanzialisierung der Lebensprozesse der Gesellschaft. S. 26 – 29

Fehler bei der Begriffsbildung und Gebrechen des methodologischen Verfahrens in der organischen Theorie. S. 30 – 31

Der Begriff des «Naturgesetzes» und sein Verhältnis zum sozialen Gesetz. S. 32 – 34

Zwei Kategorien der «Naturgesetze». Lilienfeld. Ratzenhofer. Comte's Klassifikation der Wissenschaften. Evolutionismus. S. 35 – 42

Die Stellung der Soziologie in der Reihe anderer Naturwissenschaften. Kompliziertheit des sozialen Prozesses. Begriff des sozialen Gesetzes. S. 43 – 46

Sachliche Einfachheit der Urelemente in der Natur und begriffliche Vereinfachung der sozialen Erscheinungen. Individual – und Sozialpsychologie; Massenerscheinungen. Schluss. S. 47 – 55

III. Kapitel. Staat und Gesellschaft.....S. 56 – 87

Unmöglichkeit der sachlichen Trennung zwischen Staat und Gesellschaft. Entgegengesetztes methodologisches Verfahren bei der Untersuchung der juristischen Natur und des körperlichen Substrates des Staates. Konkrete Vorstellung des Staates im Gegensatz zum Begriff desselben. S. 56 – 61

Parallele zur naturwissenschaftlichen Begriffsbildung. Verschiedene wissenschaftliche Begriffe der Erde und des Wassers im Gegensatz zu den mannigfaltigen Vorstellungen von diesen Dingen. Begriff der Stadt in verschiedenen Sozialwissenschaften. Vorstellung der Stadt. Begriff eine That zum Zweck der Erkenntnis. S. 61 – 66

Визначення субстанційних меж суспільного тіла органічною школою. Склад тілесної субстанції суспільства. Спенсер. Шефле. Вормс.

Органічна концепція суспільного життя. Субстанціалізація життєвих процесів суспільства.

Помилки при утворенні понять та слабкість методологічного методу в органічній теорії.

Поняття «Закону природи» та його відношення до соціального закону.

Дві категорії «законів природи». Лілієнфельд. Ратценгофер. Класифікація наук Конта. Еволюціонізм.

Місце соціології у низці інших природничих наук. Складність соціального процесу. Поняття соціального закону.

Об'єктивна простота першоелементів у природі та понятійне спрощення соціальних явищ. Індивідуальна та соціальна психологія; масові явища. Висновок.

III розділ. Держава і суспільство

Неможливість об'єктивного розмежування держави і суспільства. Протилежні методологічні способи дослідження юридичної природи та тілесного субстрату держави. Конкретне уявлення про державу на противагу до поняття про неї.

Паралель до природничо-наукового утворення понять. Різні наукові поняття про землю і про воду на противагу до різноманітних уявлень про ці речі.

Поняття міста у різних соціальних науках. Уявлення міста. Поняття як дія з метою пізнання.

Rechtswissenschaftlicher Begriff des Staates. S. 67 – 70

Der nach der Ablösung des juristischen Staatsbegriffes bleibende Rest als Gesellschaftsbegriff. Doppelte Bedeutung des Staates; Staat im juristischen und gesellschaftlichen Sinne. Verschiedene Begriffe vom Wesen des Staates. S. 71 – 74

Stammlers Gesellschaftsbegriff. Form und Materie des sozialen Prozesses. Simmel. Doppelte Bedeutung der Form des sozialen Prozesses. S. 74 – 79

Fiktion und Abstraktion. Umfang und Inhalt des Gesellschaftsbegriffes. Genügend breiter und für die Erkenntniszwecke relevanter Inhalt des Gesellschaftsbegriffes im engeren Sinne. S. 80 – 87

IV. Kapitel. Die Anwendung der Kategorien des Raumes, der Zeit und der Zahl auf die Kollektiveinheiten.....S. 88 – 110

Räumliche Analogieen. Räumliches Verhältnis zwischen Teil und Ganzem bei der Anschauung einer Kollektiveinheit. Entgegengesetzte Art der Synthese bei der räumlichen Anschauung eines zusammengesetzten und eines Kollektivdinges. S. 88 – 92

Die Eigentümlichkeiten der Gestalt – und Grössenauffassung bei einem Kollektivdinge. S. 93 – 94.

«Zeitdinge». Räumliche und zeitliche Anschauung des kollektiven Substrats mancher Naturerscheinungen als eines Kollektivdinges. S. 95 – 102.

Anwendung derselben Prinzipien der räumlichen und zeitlichen Anschauung wie bei anderen Kollektiveinheiten auf die Gesellschaft Sozialer Prozess als Hauptmerkmal für das Wesen der Gesellschaft. S. 103 – 106.

Anwendung der Kategorie der Zahl auf die Gesellschaft. Unzulänglichkeit der bloss räumlichen und zahlenmässigen Auffassung der Gesellschaft. S. 107 – 110.

Науково-правове поняття держави. Поняття про суспільство як залишок, що виникає після відокремлення юридичного поняття про державу. Подвійне значення держави; держава в юридичному та суспільному розумінні. Різні поняття про сутність держави.

Поняття суспільства у Штамлера. Форма і матерія соціального процесу. Зимель. Подвійне значення форми соціального процесу.

Фікція і абстракція. Обсяг та зміст поняття про суспільство. Релевантний до мети пізнання і достатньо широкий зміст поняття про суспільство у вузькому сенсі.

IV розділ. Застосування категорій простору, часу і числа до колективних еностей

Просторові аналогії. Просторове відношення між частиною і цілим при спогляданні колективної еності. Протилежний вид синтезу при просторовому спогляданні складної та колективної речі.

Своєрідність сприйняття форми та величини колективної речі.

«Часові речі». Просторове та часове споглядання колективного субстрату деяких явищ природи у якості колективної речі.

Застосування до суспільства тих самих принципів просторового та часового споглядання, як і стосовно інших колективних еностей. Соціальний процес як головна ознака суті суспільства.

Застосування категорії числа до суспільства. Недостатність лише просторового та кількісного сприйняття суспільства.

V. Kapitel. Kollektivbegriffe und Kollektivwesen.....S. 111 – 144

Statistische Methode. Rümelins Einteilung der Kollektivbegriffe. Reale Kollektiveinheiten. **S. 111 – 114**

Quetelets Lehre vom typischen Menschen. Seine Auffassung der Gesellschaft ist ausschliesslich zahlenmässig . **S. 115 – 116**

Knapps Gesamtheitsbegriff. Bevölkerungslehre. Der Unterschied der Raum- und Zeitanschauung bei der statistischen Zählung einerseits und der Anschauung einer sozialen Gruppe andererseits. Alle statistischen Einheiten sind blos begriffliche und nicht reale Einheiten. **S. 117 – 121**

Moralstatistik. Statistische Verallgemeinerung und soziale Gruppierung. **S. 122 – 124**

Sigwards Auffassung der kollektiven Ganzen und der Kollektivbegriffe. Begriff der realen Einheit in Anwendung auf die Gesellschaft. **S. 125 – 128**

Ding- und Relationsbegriffe in den Sozialwissenschaften. Juristische

Begriffe als Relations – , soziale – als Dingbegriffe. **S. 129 – 133**

Die Veränderung des menschlichen Wesens in der Gesellschaft. Verschiedene Bedeutungen des Wortes « Gattung » in Anwendung auf den Menschen. **S. 134 – 139**

Gesellschaft als Kollektivwesen; ihre Substanz besteht nur in ihren Bestandteilen oder in den einzelnen Individuen, ihre Einheit nur im sozialen Prozess. **S. 140 – 144**

V Розділ. Колективні поняття і колективні істоти.

Статистичний метод. Рюмелінів поділ колективних понять. Реальні колективні єдності

Вчення Кветеле про типову людину. Його концепція суспільства виключно кількісна.

Кнапове поняття спільноти. Вчення про населення. Відмінність просторового та часового споглядання у статистичних підрахунках, з одного боку, і у спогляданні певної соціальної групи, з іншого. Всі статистичні єдності є лише поняттєвими, а не реальними єдностями. Моральна статистика. Статистичне узагальнення та соціальне групування.

Концепція Зигварта щодо колективного цілого та колективних понять. Поняття реальної єдності у застосуванні до суспільства.

Речові та відносні поняття у соціальних науках. Юридичні поняття як реляційні, соціальні – як речові.

Зміна людської істоти у суспільстві. Різні значення слова «рід» у застосуванні до людини.

Суспільства як колективні істоти. Їхня субстанція полягає лише в їхніх складниках або в окремих індивідах, їхня єдність – лише у соціальному процесі.

VI. Kapitel. Der allgemeine und der individuelle Geist.....S. 145–196

Die Kompliziertheit des «völkerpsychologischen» Problems. **S. 145 – 148**

Derallgemeine Geist in seinem begrifflichen Verhältnis zum individuellen. Doppelte Bedeutung des allgemeinen Geistes. Der allgemeine Geist als empirische Gesamtheit der sozialen Gefühle und Bestrebungen und als ethisch – rechtliche Norm. **S. 149 – 155**

Verschiedene methodologische Verfahrensweisen bei der Untersuchung des allgemeinen Geistes. Kant. Hegel. Doppeltes begriffliches Verhältnis des Staates zu seinen Bürgern. Der «generelle» Wille des Staates und der «universale» Wille der

Gesellschaft. Herbart. **S. 156 – 164**

Uebertragung der begrifflichen Merkmale der Gesellschaft auf den Staat und umgekehrt. Der allgemeine Geist ausserhalb der Gesellschaft. **S. 165—171**

Volkgeist. Dieser Begriff im Sinne der Gesamtheit der Kultur. Methodologische Fehler bei der Konstruierung desselben. Verwirrung in der Bestimmung des begrifflichen Verhältnisses des objektiven zum subjektiven Geiste. **S. 172 – 181**

Klassifikation des allgemeinen Geistes im engeren Sinne.

Der gesellschaftliche oder Gesamtgeist. Steigerung der individuellen psychischen Zustände in der Gesellschaft. **S. 182 – 187**

Notwendigkeit der methodologischen Trennung des gesellschaftswissenschaftlichen Problems von der moralischen Beurteilung der sozialen Erscheinungen. Bewertung der Theorie von der Erniedrigung des geistigen Niveaus in der Gesellschaft. **S. 188 – 191**

Qualitative Veränderung der individuellen psychischen Zustände in der Gesellschaft. Ausgleichung des Fühlens und Wollens. Assimilation der Individuen und der gesellschaftlichen Kreise. Einheitlicher Charakter der Gesellschaft. **S. 192—196**

VI Розділ. Загальний та індивідуальний дух

Складність проблеми "психологія народів".

Загальний дух у своєму поняттєвому відношенні до індивідуального. Подвійне значення загального духу. Загальний дух як емпірична сукупність соціальних почуттів і прагнень, а також як етично-правова норма.

Різні методологічні способи дослідження загального духу. Кант. Гегель. Подвійне поняттєве відношення держави до своїх громадян.»Генеральна» воля держави і «універсальна» воля суспільства. Герbart.

Перенесення поняттєвих ознак суспільства на державу і навпаки. Загальний дух поза суспільством.

Народний дух. Це поняття у розумінні цілісності культури.

Методологічні помилки при його конструванні. Плуtанина у визначенні поняттєвого відношення об'єктивного духу до суб'єктивного. Класифікація загального духу у вузькому значенні. Суспільний або сукупний дух. Зростання індивідуальних психічних станів у суспільстві.

Необхідність методологічного відокремлення суспільно-наукової проблеми від моральної оцінки соціальних явищ. Оцінювання теорії зниження духовного рівня у суспільстві.

Якісна зміна індивідуальних психічних станів у суспільстві. Компенсація почування та воління. Асиміляція індивідів і суспільних верств. Уніфікова-

Schluss. Gesellschaft als Einzelwesen. S. 197 – 205

Innere Merkmale der Einheit des gesellschaftlichen Wesens. Der «gesellschaftliche Geist als niedrigere Stufe der sozialen Einheit. Vollständig wird die soziale Einheit erst in der Bildung der allgemeingiltigen Normen und im Staate erreicht. Analogie mit der individuellen Seele. S. 197 — 201

Gesellschaft und Einzelwesen. Nur in ästhetischer Betrachtung in ihrer Totalität angeschaut. Wissenschaftliche Analyse. Schluss. S. 202—205

ний характер суспільства.

Висновок. Суспільство як індивід

Внутрішні ознаки єдності суспільної сутності. «Суспільний» дух як нижчий ступінь соціальної єдності. Соціальна єдність досягається цілком і повністю лише створенням загальноприйнятих норм та лише в державі. Аналогія з індивідуальною душею.

Суспільство та індивід. Розглянуті лише з естетичного боку та в їхній тотальності. Науковий аналіз. Висновок.

Maria Alchuk, PhD in philosophy, Associate professor of the History of Philosophy Department, Ivan Franko National University of Lviv

Марія Альчук, к.філос.н., доцент каф. філософії Львівського національного ун-ту ім. І. Франка
